

כרפאי לישראל

פושטן אפילו בשוק

אומרת הגמרא:

עיקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, שנאמר: "ומן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהרה"^א.

וקשה, שהרי בפרשתנו פרשת שמיני, שבה התורה מפרטת את איסורי המאכלות האסורות, מופיעה המילה "טמא" כמה וכמה פעמים יחד עם מילים נוספות, שאף הן בבחינת "דבר מגונה": "טמא הוא לכם", "שקץ הם לכם", "ולא תטמאו בהם ונטמתם בהם", "ולא תטמאו את נפשותיכם", "להבדיל בין הטמא ובין הטהור", ועוד. אם כן, אנו סהדי שהתורה משתמשת במילים מגונות!

עונה על כך רבנו הרצי"ה זצ"ל על פי דברי בעל המאור^ב, שבפרשת נח התורה עוסקת בסיפור דברים בעלמא, ולא בהלכות מעשיות, ולכן ראוי לדבר בלשון נקייה, למרות שהיא פחות מדויקת וברורה. בפרשתנו, לעומת זאת, נותנת התורה הדרכות מעשיות להלכה, מה מותר לאכול ומה אסור לאכול, איזו בהמה טהורה ואיזו טמאה, ועל כן הדברים צריכים להיאמר בצורה ברורה שאינה משתמעת לשתי פנים, אף אם הלשון תהיה פחות נקייה ופחות נעימה.

אף בדברי ימי ישראל אנו מוצאים מעת לעת שגדולי עולם קמו כנגד קלקולים רוחניים חמורים שהתפשטו בקרב מחנה ישראל, וערכו כנגדם מלחמת חרמה. לעתים מצאנו אף שגדולי ישראל, במלחמתם נגד תופעות שליליות חמורות, השתמשו בביטויים חריפים ומזעזעים ובסגנון דברים קשה לשמיעה.

התנהגות זו מעוררת תמיהה, ולפעמים נדמית כדבר שאינו מתאים לעדינותם של חכמי ישראל וללשונם הנקייה, הנעימה והמכבדת כל אדם. שהרי התורה "דרכיה דרכי נעם",

^א בראשית ז ח.

^ב פסחים ג, א.

^ג שיחות הרצי"ה, פרשת נח, עמ' 90-91.

^ד פסחים, שם.

ו"דברי חכמים בנחת נשמעים", ואם כן כיצד ייתכן שגדולי ישראל נקטו בסגנון כה חריף ובוטה?

על מנת להבין התנהגות זו יש לעיין בדברי מרן הרב זצ"ל בביאורו להדרכת חז"ל שגם היא נראית, לכאורה, כסותרת את כללי הנימוס, הצניעות והכבוד הרגילים. הדברים נסובים על מאמר הגמרא בברכות, המדריך את האדם כיצד לנהוג כאשר הוא מוצא כלאיים בבגדו:

אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאיים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא? – "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב.¹

הדברים קשים.

לא זו בלבד שהגמרא תובעת מן האדם לפשוט את בגדו בשוק מבלי להשגיח בכבודו, אלא שאפילו בכבוד התורה אין היא משגיחה: "כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב". גם אם אותו אדם תלמיד חכם הוא, מגיד שיעור או אפילו מרא דאתרא – "פושטן אפילו בשוק".

השאלה החמורה העולה לנוכח הדברים היא: כיצד נשקלת חובה שבין אדם למקום לנוכח הנוהג המתחייב מן הרגישות שבין אדם לחברו? במקומות רבים בספרות ההלכתית אנו מוצאים התחשבות עצומה בערך כבוד הבריות, וכן מתן משקל רב לעיקרון המנחה של "דרך ארץ קדמה לתורה". היכן ההתחשבות הזו כשהיא נחוצה לאדם יותר מכול, כשהוא מוצא את עצמו בלב שוק הומה אדם כשכלאיים בבגדו? כיצד לא חששה תורה לבושה הרבה, להלבנת הפנים, לפגיעה הרגשית?

המושכלות והמפורסמות

דברי מרן הרב זצ"ל על סוגיה זו משרטטים גבולות ברורים לשני תחומים חשובים אלו ומספקים בסיס איתן להבחנה מתי העת לאחוז ברגישות ובנימוס ומתי היא העת שבה "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'".

"המוצא כלאיים בבגדו פושטו אפילו בשוק, מאי טעמא? – 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'". כל מקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב".
המפורסמות, אם שראוי ללכת בהם להבחין בין טוב לרע, עם כל זה ראוי להשריש שהם פחותים במעלה מהמושכלות האמיתיות. כדברי הרמב"ם, שידיעת טוב ורע

^ה משלי כא ל.

^י ברכות יט, ב.

בהמפורסמות, ממנו יוצא הכרת הנאה והמגונה. וזאת הייתה ירידת האדם באכילת עץ הדעת "וידעו כי ערומים הם".¹

מונחי "המושכלות" ו"המפורסמות" לקוחים מדברי הרמב"ם בתחילת מורה נבוכים², שבהם הוא דן בהפרש שבין המציאות שלפני חטא אדם הראשון לבין המציאות שלאחריה. קודם החטא הונחתה האנושות לאור המושכלות לבדן, משמע: האמת והשקר. באותו שלב ראשוני וטהור לא חש האדם בושה בעירומו, שכן העירום לא סתר את האמת. אדרבה, הוא תרם להכרת האדם כמות שהוא.

רק לאחר החטא, שבו אכל האדם מ"עץ הדעת טוב ורע" וירד ממעלתו, באו לעולם המפורסמות, מוסכמות כלליות המסמנות גבולות גזרה לחיפוש אחר אמת בעולם שבו היא מופיעה לרוב בצורה חלקית בלבד. כעת, להיות ערום נחשב לדבר מגונה, אף שאין בעירום שום סתירה לאמת. אדרבה, האמת עצמה, פעמים שלא טוב לגלותה. המפורסמות הן היסוד למה שהאנושות תופסת כנאה או כמגונה, תפיסה שהלכה והשתכללה ברבות השנים ואף עברה כמה וכמה תמורות משמעותיות.

ההנחיה העיקרית ביחס למושכלות ולמפורסמות נוגעת ליחס ביניהן: ודאי ראוייה ההתחשבות במפורסמות, אך רק כשאינן היא מטשטשת את מקומן העיקרי של המושכלות.

על כן משפטי תורת ה' התמימה שנוסדו בטהרת המושכל האלקי, נעלים המה מכל חוקי המפורסמות של טוב ורע, ומהם גם כבוד הבריות נמצא. על כן בהגיע "נגד ה'", נגד חוקי תורתו, "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה". אף על פי שישנם במציאות וראוי ללכת בהם בהיותם בלתי מנגדים חוקי ה'.

מתוך כך תובן ההכרעה הנוקבת שהגמרא מכריעה בעניינו של הלוּבש כלאיים בשוק, שכן כאשר ישנה התנגשות בין המושכלות לבין המפורסמות – יד הראשונות על העליונה. זהו בדיוק המקרה שלפנינו, שכן כבוד הבריות נובע מן המפורסמות ואילו מצוות ה' הן המושכלות הטהורים ביותר – אמת לאמיתה. לא ייתכן שהחתיירה אחר הנאה והרתיעה מפני המגונה ידחו את הדבקות באמת.

בלשון אחרת: המושכלות הם החיים עצמם, בעוד המפורסמות הם הלבושים שמלבישה התפיסה האנושית את עצם החיים. כבני אנוש, אנו מוגבלים. אין אנו יכולים לגעת באמת עצמה, כפי שהיא בטהרתה. אנו משתמשים בממוצעים, במתווכים, בהסברים, במשלים ובלבושים. על כן הטוב לעולם אינו אמתי לגמרי, והרע לעולם אינו שקרי לגמרי. סוף סוף,

¹ עין־אי"ה ברכות ג: לד.

² מורה נבוכים ח"א פרק ב.

הטוב והרע הם בעיני המתבונן בלבד. לא קיבלנו את הגדרתם מפי הגבורה. אין לנו עוגן יציב באמת בעולם זולת המושכלות, שבלבם עומדות מצוות התורה. זו אמת, אלו חיים, בין אם התפיסה האנושית מתרצה להכיר בכך ובין אם לאו.

ההבחנה שבין החיים עצמם לבין כל סוג של קריטריון הנוסף עליהם איננה חוקה בלתי מובנת, אלא היגיון פשוט שכל אחד מבין בשכלו, כפי שהרב ממשיך ומבאר:

גם ראוי להעיר בזה, כי ישנם ב' מיני חוקים, יש חוקים שמיוסד תכליתם רק על הנאה והמגונה, להרחיב לבו של אדם ולרומם נפשו בהכרת הנעים והנשגב ולעדן כישרונותיו. וכנס בכלל זה כל תורת היופי, שמהם יצאו חכמות שונות, כמו הזמרה, הציור וכיוצא בהן, ויש עבורם גם כן חוקים נימוסיים ערוכים בשכל.

הכרת "הנאה והמגונה", ההבדל ביניהם והאופנים המורכבים שבהם הם מתייחסים זה לזה, הלא היא האסתטיקה וכל נגזרותיה – "האמנויות היפות". לאמנויות אלו יש מסורות עתיקות וחוקים נוקשים למדי, שמטרתם לבסס היטב את מושג היופי בכל תחום של ביטוי ולהנחות את האמן כיצד לשקף אותו ביצירתו באופן המיטבי.

ובאשר כל תכלית אלו הידיעות והחוקים שבהם איננו דבר הנותן לאדם חיים, לא חיי שעה ומכל שכן דחיי עולם אין בידם, על כן יאתה לדקדק בכל הליכותיהם ואופני קיבולם, שלא יהיה בהם דבר יוצא מהנימוס והדקדוק של כבוד הראוי. כי כל תעודתם איננו כי אם הנאה והנימוס, ואין ראוי שתהיה חובת קבלתם למעלה מתכליתם.

מה עושים כאשר ישנה חריגה מחוקי האסתטיקה? כיצד, למשל, אמור המנצח על התזמורת לפעול כאשר אחד מנגניו אינו מבצע את תפקידו כהלכה? האם מותר לו להכלים אותו לעיני חבריו לתזמורת והקהל כולו? ודאי שלא. אדרבה, יש לנהוג בו בכל "הנימוס ודקדוק של כבוד הראוי". מדוע? משום שבתחום שכל עניינו הוא הנוי והנימוס ואין לו נגיעה בעצם החיים, אין מה שיצדיק חריגה מערכים חשובים אלו.

מה שאין כן החוקים הנוגעים לחיי הנפשות, כמו חוקי הרפואה וחוקי התמדת הבריאות, בהם אין להשגיח על חוקי נימוס וכבוד, כי תעודתם היא במעלה שהיא יותר מקפת ומעכבת ומביאה אל השלמות מחוקי הכבוד, שאינם כי אם עודפים ומנעימים.

מטרת מדע הרפואה איננה לייפות את החיים או להנעימם בלבד. היא איננה דבר ה"עודף" על החיים, אלא אמצעי לקיומם. משום כך, כאשר צורך רפואתו של חולה מתנגש עם שורת הנימוס כלפיו או כלפי אדם אחר, הרפואה דוחה את הנימוס. החיים דוחים את הנימוס. כשאישה מגיעה לבית החולים במצב רפואי קשה, האם היא חשה לצניעותה ואינה

מאפשרת לרופא לבדוק אותה? ודאי שלא. כשאדם מבחין בילד העומד להידרס תחת גלגליו של נהג חסר זהירות, האם יעיר לו בנימוס? ודאי שלא. ומדוע? משום שהחיים קודמים לנימוסים הללו. משום שבלא נימוס, יש חיים; אך בלא חיים – אין נימוס.

לאחר ההבחנה בין חוקי הנימוס לבין חוקי קיום החיים, יש לברר לאיזה מבין שני סוגי החוקים הללו שייכים חוקי התורה. בעיני התפיסה התרבותית הפוסט־מודרנית הרווחת כיום, הממאנת להכיר בקיומם של ערכים מוחלטים ומקדשת את זכותה של כל חברה להסכים על ערכיה בהתאם לראות עיניה, גם חוקי התורה וענייני הדת והמסורת הם בתחום ה"מפורסמות". לכן, כאשר חוקי התורה סותרים את המוסכמות החברתיות ואת חוקי הכבוד והנימוס, ישנה נטייה למצוא פתרונות שונים ומשונים כיצד לא תפריע התורה לחיים. אך הרב מדגיש שלא כן הוא, אלא באמת חוקי התורה חוקי חיים הם.

על כן חוקי תורה הקדושה צריכים להכירם בתור חוקי חיים, לא חוקים שבהם יתוקן ויונעם החיים הגשמיים והרוחניים לבד, כי אם בהם יקנו החיים, החיים הנצחיים וחיי שעה, על כן הם נעלים מכל כבוד והדר מוסכם. על כן במקום שיש חילול השם, ופריעת דברי תורת ה' שהיא תורת חיים, אין חולקין כבוד לרב, כי הדברים שנותנים חיים לעולם הם נעלים מכל כבוד מוסכם במנהג אנושי.

יש רפואת הגוף ויש רפואת הנפש. יש חיים גשמיים ויש חיים רוחניים. כל מה שמוכן לכול ביחס לרופא ולעבודתו, צריך להיות מובן גם ביחס לשמירת מצוות ה'. כל עוד אפשר לתורה ולנימוס להתקיים יחד, ודאי שזוהי הדרך הראויה. אך במקום שהעומות הוא בלתי נמנע – אין חולקין כבוד לרב.

בעניין זה חשוב לשים לב לנקודה מעניינת: הגמרא משתמשת במונח "חילול ה'" כדי להצביע על המצב הבלתי נסבל של לבישת כלאיים בשוק, לעיני כול. נדמה שרבים היו מבינים להפך, כאילו חילול ה' הוא כאשר פושטים את הבגד בשוק והכול רואים אדם דתי הולך ערום. אין זה שיבוש תמים ומקרי בלבד, אלא סימן לשיבוש כללי בכל השקפת העולם. כשאדם מוצא כלאיים בבגדו בלב השוק – מהו הדבר הצועק יותר מכול? מהו העניין שאין הדעת סובלתו? האם הגזירה הקשה של "פושטן אפילו בשוק", או המצב הנורא של האיסור שהזדמן לו להיכשל בו?

אם הדברים נתפסים לאורה של תורת אמת, כי אז חילול ה' הוא הכלאיים, איסור שמוות רוחני בחובו, ופשיטת הבגד היא הרפואה המקלה על הכאב ומרחיקה את האדם מן הסכנה.

כך ממשיך הרב ומגדיר:

והכתוב דימה דרכי התורה לרפואה "אני ד' רפאָך"^ט, "רפאות תהא לשךך", "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים"^א. אין ראוי לגלות עון מפני הנימוס והכבוד, אבל הרופא כול, הצריך לו לרפואתו לא יחוש לכבוד ונימוס. על כן "כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים", ולא אקפיד – רק שיבוא הישע לצריכים רפואה.

פעמים רבות בפסוקי התורה והנביאים התורה מכונה "רפואה", ללמשנו שחוקי התורה אינם חוקים שנועדו להנעים את החיים ולהוסיף להם נחמדות, יופי ואווירה דתית, אלא הם חוקי חיים, בדומה לחוקי הרפואה.

לאור דברי מרן הרב זצ"ל מתבארת היטב הכרעת הגמרא, ויחד עמה גם האיזון הראוי בין החובה לשמור מכל משמר על מצוות ה' ובין הרגישות לכבוד הבריות ולמנהג דרך ארץ ונימוס. ברוב המקרים, אין כל סתירה בין שתי המגמות. אדרבה, הדרך הראויה היא לשלב ביניהן ולהיות "נוח לשמים ונוח לבריות". אדם שהתורה היא נר לרגליו צריך להתבטא ולהתנהג כך שיאמרו עליו "פלוני שלמד תורה ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו"^ב.

אמנם ישנם מקרים שבהם העימות הוא בלתי נמנע. מקרים שבהם ישנו פיקוח נפש רוחני, בין אם קיימת סכנה רוחנית שיש להציל מפניה ובין אם יש צורך ברפואה מונעת, כדי שלא תתעורר סכנה שכזו. במצבים אלו, המנומס הוא כשופך דמים. מי שהולך סחור סחור ואינו מטיח את האמת בפני השומע, חוטא לעצמו ולשומעו. כך אנו מוצאים את אליהו מדבר דברים בוטים וחרिפים על הר הכרמל, בניסיונו להציל את העם מפסחתם המתמדת על שתי הסעיפים^ג. כך אנו מוצאים את רבם של כל הנביאים, משה רבנו, שובר שני לוחות – מעשה אלקים ומכתב אלקים – ברצותו לזעזע את העם ולהבהיר להם את חומרת חטאם. כך אנו מוצאים גם את הנביא הושע המתנבא במלכות ישראל בתקופה שלפני גלות עשרת השבטים, תקופה שבה מלכות ישראל הייתה בשפל רוחני ומוסרי גדול ביותר, ומוחה כנגד חטאים קשים ומזעזעים של גילוי עריות ושחיתות מוסרית בביטויים חריפים ונוראים המתארים את הזנות והניאוף ואת הרגלי החיים השפלים. הושע אינו מעדן את דבריו אלא אומר את הדברים כהווייתם, למרות שאינם נעימים ויפים לאוזן ובמצב רגיל לא היו ראויים להישמע ברבים.

^ט שמות טו כו.

^א ראה משלי ג ח.

^א הושע ז א.

^ב יומא פו, א.

^ג ראה מלכים א', פרק יח.

במבט ראשון הדברים מעוררים תמיהה: הנביא הוא איש רוח, אדם מרומם ואצילי, העוסק בעניינים נשגבים ונצחיים ותפקידו לרומם את העם ואת ערכיו, אם כן כיצד הוא מדבר בבוטות שכזו? ביקורת מעין זו ודאי נשמעה גם בזמנו של הושע עצמו, וטעמה בצדה: הרי בסגנונו הבוטה והמפורש הוא גורם לזילות הנבואה ומפחית את יכולת השפעתו על האומה! אמנם כנגד טענה זו היה דבר ה' בפיו של הושע לאמור: "כרפאי לישראל ונגלה עֶזְרָא אִפְרַיִם".

הושע מסביר את סגנונו על ידי השוואתו לרופא והשוואת דבר ה' שבפיו לרפואה. חוקי התורה אינם חוקים השייכים לתחום הנימוס, הכבוד והאסתטיקה, ומטרתם אינה ליצור אווירה נחמדה וידידותית אלא לרפא את מחלות הדור ולהחיותו. השאלה אם הדור ילך בדרך התורה או לא היא שאלה קיומית של "להיות או לחדול", ומול עיניו של הושע עומדות כל הצרות שעומדות לבוא על עם ישראל אם לא ישוב בתשובה, ועל כן הוא ניגש לטפל בעניין כרופא המטפל בחולה מסוכן ומנסה למנוע את החרפת מצבו, או חלילה את מותו. זו ההצדקה לבוטות של "ונגלה עֶזְרָא אִפְרַיִם". כי בלית ברירה יש לחשוף את כל הכיעור והטומאה, כדי לזעזע ולהחריד. אין מקום לנימוס בעת אשר כזו, שכן אין לנימוס ערך אלא כאשר החיים עצמם מובטחים.

וכך אנו מוצאים את הנביא יחזקאל, לפני חורבן בית ראשון, כשהוא עומד ומודיע את ירושלים את תועבותיה^י – אלו ג' החטאים החמורים שהיו מושרשים בעם באותה שעה. ואכן, בזמן רגיל אין מפטירין בפרק זה שביחזקאל^{טו}, אך כשהמצב מידרדר והופך לסכנה קיומית אין מנוס מלפרט את כל התועבות, על מנת לזעזע את הלבבות ולעוררם לתיקון.

נביאים אלו, רועי ישראל, מלמדים אותנו את הלימוד הגדול, ששמירת חוקי התורה אינה מותרות או קישוט לחיים, אלא היא עניין קיומי של פיקוח נפש הנוגע לעצם החיים. "כי הם חיינו ואורך ימינו". אמנם אין נביאים בדורנו, אבל דור דור ודורשיו, ויפתח בדורו כשמואל בדורו, והדברים נכתבו בתורה ובנביאים כדי ללמוד מהם דרכי חיים. ישנן שעות ומצבים שבהם אנו נדרשים לנקוט בלשון חדה וחרیפה ואסור להתרפות בכך, כי זה נוגע לחיי האומה כולה^{טז}.

על כגון דא ראוי לומר "נאמנים פצעי אוהב ונערתות נשיקות שונא"^{יז}, ויהי חלקנו עם אוהבי ישראל הנאמנים החפצים בטובתם הנצחית, תלמידי משה רבנו ונביאי ישראל.

^י ראה יחזקאל טז ב.

^{טו} ראה רמ"א או"ח תכח: ח.

^{טז} להשלמת העניין עיין בהרחבה בעין־אי"ה ברכות ט: רלה; שם ז: כט.

^{יז} משלי כז ו.

אל לנו להתייאש. עלינו לדעת שהחוצפה שמתגלה בדור הגאולה כנגד התורה ומסורת ישראל נועדה לעורר את הקודש שיופיע בעוז, בגבורה ובאומץ, וכדברי הרב זצ"ל:

אם בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי, ואם כך היא מחשבת ה' תמים דעים ברוך הוא, בעצתו העמוקה, לפחות תהיה החוצפא דקדושה לא נופלת בכוחה מהחוצפא הירודה, שאין לה בעולמה משל רוח ישראל באמת כלום... ואנחנו בשם ה' נדגול ומבאר מים חיים, מי תורה חיים, נשתה לרוויה, ואור ה' יאיר על ידינו על כל מחשכי העולם, ויראו כל העמים כי שם ה' נקרא עלינו, וגם עזי פנים וחזקי מצח מבני פריצי עמנו עוד ישובו ויתקרבו אל הקודש, ובשלוש ובמישור נלך ורבים נשיב מעוון, אבל לא ברפיון ידיים, לא ביגון ואנחה, כי אם בעוז וגבורה, בשמחת צדיקים ובעליצות קודש אל ישרי לב.^{יח}

^{יח} אוצרות ראי"ה ח"א, עמ' 385.